

Berritasunaz

Bea bide bazterreko lore orri. Au lore gazte eta freskoa! Urbildik so egiozu: iduri du egile bakun eta jeinutsu baten lan bitxi ustegabekoa: mutturra, dena marra malba eta xuri; gaineratiko isduraren piz-garri, zombait ttitta beltz; motto gisa, buruan, alako oilar-esproin kako bat, Puck lamifiari antzerkietan emaiten dioten bezalakoa. Miretsiak bagauzkio bein eta berriz, ain baitzaiku berex-berexia. Bainan badakigu duda-itzalik ere gabe, mota ortako aurki ginitzazken lore guzi-guziak, leen-azken, au iduriak direla; badakigu jazkoek ala mila urtez aintzinekoek esproin ber-bera zutela, marra-ttittadura berekin, ezpain bera-ekin.

Aitortuko dugu landare batetik bertzera badela, bai, zer nai berexkunde ttipi: bainan zoin arin, zoin axial, zoin ez-deus! Fun-tsez, ez da lilia bere motatik baztertzen: beti bera dago, bere artarik ezin aldatua. Mirakuluño ori (ez dezoket bertze izenik eman, ain da pinpirin eta begikoa!) beti berdin-berdina eldu da, aitatik semera, eunka, milaka; salbu, bearbada, ixtripuz, uts izigarri zerbait noizik bein. Ots, ori bera ala munstro bat, bat ala bertzea; ez da bierartekorik. Bizi bakotxa itxura edo era bakar baten meneko da. Deusek ere kasik ez dezoke ies egin lege orri. Itxura berri batzuen sortzea gertakari gaitza, gertakari bakan-bakana munduan, filosofoen aztoratzeko gauza.

Aldiz, bidean iragaiten den andere orren zaiari beatzen badiot, badakit, andere ori gazte eta loretu berria den ber, aren zaiak ez dukela, mirakuluz baizik, jazko zaien itxurarik, are gu-tiago duela amar edo berreun urtekoenik, gelditzen bazaio ere an-emenka aspaldiko edo aspaldixko oroitzapen limar bat edo bertze. Eta karrosa ori? Leen begi-ukaldiak salatzen daut, orai duela ogoi urte ez zabilala deus olakorik errege-bidetan. Aal ba-

nitu, xirmi-xarma, iragan-arazten, orren orde, Bigarren Inperio-ko «kalex» bat, leen Inperio-ko «dilentzia» bat, XVII garren mendeko «karrosa» bat, zoin bere jendekin (kalexakoek xapela gaitzurua buruan, dilientziakoek bi adarretako kokardaduna, karrosakoek iru adarretako egazduna); eta tenorea bearrez, mia balezazke, nork Breguet ordulari bat, nork giltzarekilako «tipula» zaar bat, nork ukaireko orena; eta eien joiak ikus banitza, bata Constatin Guysek bernizaturik, bertzea Deveria-k, irugarrena Debucourt-ek, iduri lizaiket izaite oiek guziek, bai eta ere eien itxuratzeke erabili lapitz, ganibet edo puntxun-tiletek salatzen dautatela, aldika-aldika itxura-alde seinalagarri bat oso-oso.

Ots, iduri lizaiket gizona beti molde eta era berri asmatzen ari dela, nai bezala, alegeraki, burupenka; mende laurdenetik laurdenera segurik aldaketa oso bat egiten oi dela; eta gizonaren eskutik edo lanetik eldu direnak oro ies doazkiola oixtion aipatu lore elgar idurien lege zorrotzari, urtetik urtera ez baitute gaixo fimiñoek aldaira izpirik...

Bainan goazen ikus urbilago danik, ez dugunetz axalegi beatu, iduritu baitzaiku gizon erhietarik denak desberdin jalgitzen direla alde guzietarat. Ez dut ukatzen: gizon batek izaitez badu kua bezain andiko xapel belus arrosa-kolore baten egiteko, bai eta ura buruan etxetik ateratzeko aala; manatzen aal du gisa berean oto edo beribil berri bat, urrezko elefant alimale baten itxurakoa. Bainan gero? Ondorioak bero! Nai ala ez, gure erri eta adin-lagunek beren meneko atxikitzen gaituzte: jakin gabetarik erabakia dute noiz eta nolatsu bear dugun burua estali edo buruastu, jendek erran dezaten ala girela ongi ikasiak, gisa-koak ala irri-egingarri eta zoroak. Estimü edo eritzi orren arabera eginen dute gero gurekilakoa. Orra zergatik neor ez den irris-kurik gabe aritzen aal, bere burutarik nola naiko berrikerien jalgitzen: bear du oroitu eta kondu eduki ingurumenekoen gostuaz.

Aspaldiko aipua da, modek indar gaitza dutela beren manu ertsiekin. Ez dugu ortaz deusik erranen egun, ez baita gure solasa. Manu oiek, oro ar, ez dira ain izigarriak. Izigarriago, aise, debekuak: au ez aizü, ori ez sori, ura ez zilegi, ola ez gisa, ala ez egoki... Debeku oriek, bai, sare aundi batean bezala bagauz-kate, oidurak eta azturak mail ertsü; eta adimendua nekez atera ditake ala-bearrezko ateka oietarik: preso bezala dago, errankizunek azpitik eta alde guzietarik daukatela. Bere baitarik bilatuz, 1830-ean, jeinu ttipiko gizon batek ere aise asma zezazen oraikoak bezalako bagon berriak, aizeari bide emaiteko aintzin-saiets legunekin. Bainan orduko oiduren bortxaz eta buru

geienen legez, ez zuen orduan dillientziaren itxuraz bertzerik jalgitzen aal bagonentzat. Orra adimenduaren muga eta zedarrria.

Edertia ere lege beraren pean bizi da. Diote, bai, ofiziale batek, koblari batek, idazle batek bear dituela bere baitango deiak ager-arazi, margoak, zurak, burdinak, hitzak edo neurtitzak lantuz. Nai badu bai! Aatik jakin beza ez duela olakorik egiten aalko, ongi gostarik baizen: alegiazko zuzena du ori, ez egiazkoa. Emagun norbaitek ezin obeki salatzen aal lituzkela bere biotzeko sendimendu berezienak, Lamartine zenaren neurtitzeri beren jauntzia jesanez, edo Thornewaiteri bere urmargoak maileatuz, edo «1900-garreneko modern-style» zur-lanetarik ariz; —segur eta alere gizon orrek egin aal lezazke obra on, eder eta baliosak; ez luke ordean mende uni laketzeko menturarik, ez omen baten irabazteko perilik. Oraiko jenderi idurituko zaiote moda xaarreko giza-gaizo bat dela, egun auietako berri ez dakiena; oberenetik, xaarrarena egiten ongi ikasi bat... Bertzerena egitekotz, obe bailuke Prévert, Paul Klée edo saltegui aundietan ikusi gauzen iakindatzea: ola bederen aiseago bil lezazke bazterretarikako xaloak, lerro onean jarriz artixten artean. Nai badu baitezpada neor ez bezalako baten izena irabazi, askoz segurena du lelearnena egitea, doi-doi bat zeiarkatuz Henri Rousseau-k eta Orneore Metelli-k gure adinekoentzat ideki bidetik.

Alabainan atze emanen du, leengoen iduriegiz bezala, emendik irurogei urtekoen iduriegiz ere; nun ez duen berekin lagun talde bat aski lodia eta aski azkarra bazterren durduzatzeko eta jadanik zerbait badirela sinets-arazteko: 1912 garrenean «Cubistes» eta «Fauves» deituak eintsu ortan zitazken.

* * *

Gauzak ola izaki-eta, bear ote diotegu irri egin, atsegabetu ala asarretu? Begira-uzu ortik! Obe dugu eien ulertzea eta go-goan ongi artzea, ez baita zonbaitek uste duketen bezain zail, ez neke.

Focillon zenak zion «estiloa» zela, ez itxura bat, bai ordean itxura-alde bat, itxura-mundu bat, itxura oik memento berean elgarri datxizkola ameka lokarriz eta aaidegoz. Erran ginezake guk, estilo ori mintzaire bat dela, urte-alde batean lur-alde bateko jende geientsuek ulertzen oi dutena, ez badufe ere denek ain ongi erabiltzen ez eta zonbaitek osoki ederresten.

Duela eun urte, una Parisen nolako mintzairea zuen eder-

tiak: etxeak XVII garren mendean Venise-n sortuen parekoak: apaindura gutti eta ek aalaz greko edo erromanoak; —erretaulak, udazkentsu edo goiztiritsu;— «opera» deitu antzerkiak, Bizet eta Wagner-ez unaindikoak, Meyerbeer nagusi zutelarik; —zer nai kantore salgai, litografiak edergailu; —andereak krinolinekin, plegu gabeko galtzak gizonak; begiorde berin bakarra; sudurpeko bizarkiak luze eta xorrotx; —edesti-lanetan politika itz-erdika sartzen; —lore-floka lodi biribilak, paperez inguraturik; —olerkariak zortzi edo amabi pikoetako neurtitzak, arri-pikatuz eginak iduri; —etxe-pareta-paperak, musker eta morroskoak; —ao-miitan Aurelien Scholl-ek oitu bezalako zirtu eta ditxoak...

Oriek oro elgarren kide, Kristoz aintzineko VII garren mendean Egipton, arri gorrizko gizon-leoina, andere-zai argal izurkatuak, seieska argitu tenploak, lotus-ez apaindu arroin-gainak, eta larrutindu-zali gider xilokaduna... elgarrekin bat mifiot zauden bezala.

Eta denak berdin istuak egungo egunean; berdin mintzaire il, mintzaire zendu, bizar-puntta ala neurtitz ospatsu! Alta bada, ordu artan berean, Lautreamont bat mintzaire arrotz batean ari zen bere buruarekin. Jeinutsuki ote? Ez zuen montarik. Neork ez zuen orduan aren itziki onartu nai. Manet bera nekez ari zen, denek ulertzeko gisa ari zen arren: bai, bainan jendeak ezin jasan bi margo edo kolore argi bata bertzearen ondoan; arrunt desgisa zitzaion: Compiègne-ko afal-ondoetan galtza luzeekin ibiltzea bezalatsu, galtza labur eta galtzerdi zirikuekin ibili bear-eta.

Itxura eta molde berri guziena legea, untan da: ez ditazke ager bakarka; moltxoan eta betantsu eldu dira, alor berean errostraiak eginez, elgar zurkaiztuz eta elgar aziz; bizikide, adinkide, errikide.

Goraxago trein-bagonak aipatzen baiginituen, bixtan da, bigarren Inperio artan, ez zitazkela izan eskoil, truskil, irri-egin-garri eta itsusi baizik: orduko bertze gauza-itxurek ez zuten deus ere eiekilakorik.

Victor Hugo luzaz mutur egon zen, burdin-bidea ez artu naiz. Noizbait alere Belgikan treinean sartzen da, ez baita guti aritzen orenean ogei-ta-amar bat kilometra eginik! Bai, laster dabilta atxemarta, bainan zoin itsusia den! Ai, Bitarteko-arroan (Moyen-âge) asmatu balute, bazukeen bertze trakarik! Olerkariari burua berotzen zaio, eta zentzu baino jeinu gelagorekin, una non trein gotiko bat amesten duen, gau-ainara burdin egal batzu bi saietsetarik, xurru batzu ke-bide gisa, marrumaz ibilki

zelaiez-zelai, erensugeari bezala sua aotik dariola... Erreberian ziarduken, ez da dudarik; bainan Hugo bezain buru-bero izanzen ordu artan bertze ameslari bat, erran balu, kuskuetxe batean gordeko zirela mekanikeria guztiak, eta murloin alimale baten itxura emanen ziotela aintzineko maxinari, tanderra poliki jarriz aren zear-lerroen eanean, begien gozagarri...

Automotrizza C. C. 7.121 jalgi berria du Alsthom-ek, «Beauté France» eman baitiote izengoitia. Ederra da, bixtan da; bainan duela ogei-ta-amar urte neori gogoratuko ez zitzaion edertasuna du. Nai duzue nik egia erran? Automotrizza orrek ez gaitu, ez, berak berenaz ainbat unkitzen: unkitzen gaitu poema andi batetako itz gisa. Delako poemak milaka badauzka bertze itzak ere: aireko ala beribil berri; —Le Corbusier-ek edo Frank Lloyd Wright-ek eraiki argintzak; —karriketari gizon-galtzak jauntziarik dabilzan andereñoak; —sukaldetan, gazela-buruak iduri, kafe eaiteko eletrika-eierak; —Manessier-en erretaulak; —H. Moore-n giziduri edo bultuak; —etxe-pareta buluzi-utsak; —musika-doinu kakolak; —eta Alpetako eliza xume batean, Ama Birjinaren goresteko, Carlu-ren afichak bezala-bezalako mozaika bat, F. Leger-ek egina... Bertzeak bertze, alabainan!...

Poema ori maite ditake ala iguin; bainan ura da errege; aren manutik gabiltza; aren aginduak gainean ditugu. Debekatzen dio gizon bati sudur-peko luzekin agertzea, ala nola josteko-mekanika egileari landapintaz aren loreztatzea, edo hydro-eletrika baraderaren erakitzaileari asto-xirioz eta (aldizka) idiburuz lilistatzea: debeku oriek aantziz, ez gintezke bakarrik irri-egingarri: guaurk gure burua iraitz ginezake oraiko jendardetik.

Soka lepotik dugu bada? Ein batetaraino, segurki baietz. Eta zintzo bizi nai ginukenek badukegu zertaz grifia.

—Zer! erranen du norbaitek, ene baitako gogoetek, biotzeko je samurrek, ene jite-zolatik iratzarri ametsek bearko dutea soineko arrotz ori artu, bertzen biotz-aterat eltzeko? Ene erri eta adinkiden estimua atxiki nai badut, neure buruaz mintzatzeko, bearko duta Soutine, Kandisky edo J. Villon batzuen lagun-min bilakatu? Josteko mekanika egilea ortara dadin, nunbait an! Ez ditu, arek, bere biotzetik ateratzen mekanikak! Ainitz eta aise saltzeko badarraio modari: ez da ori bekatu. Nik, nere buruari uko eginez, bekatu egin niro. Ala, niauren oldez ariz, bertzez oroitu gabe zerbaite era berri asmatzen badut, bearko duta egon, begiak xuriturik, geroaren aiduru, jakiteko ea aintzin-bidari bat izana naizen, ala ments bat, zoro bat, soil madarikatu bat, aren aurki-berriak oro gal izan direna, arri bizi-zian erori azi gaixoaren pare?

Zortea ez dabilala beti xuxen, neork bezain ongi badakigu. Jeinu bezenbat zorion ukan dute, beren baitarikako deieri iardetsiz geroko aldairen bidean gertatu direnek. Bizkitartean ez da itxura berri bii bat, alderat galdua dela erraiten aal zaionik: geroxago, bizpauru gizamende iragan-eta badatorke aren tenorea: aziak ere batzuetan iduri du idor, agor eta hila, eta bizkitartean orra nun, lurra eta aroa aldeturik, gertatzen zaion ozitzea, belartzea, landaretzea. Berritzapen andi guzien karietarat, badira beti leengo zombait bakar, etaz bet-betan oroitzen baita jendea, aintzin-bidari izenaz agurtzen dituelarik.

Oro ar, biziki bakan eldu dira, itxura-alde oso baten bertzelakatzeko aldaketak. Bakan eta nekez. Gudu zailen ondorioak alakoak dira: astapeneko soldadoak, oldarrean abiatu leenak, lurrean daude il eta aantziak, ondokoen iaurkin, garraitzaleen bidea eginik...

Gure mende unek aatik berritzapen aundienetarik bat ikusirik dauka. Iduriz, bein ere ez da izan orai bezalako itzulipurdikatzetik. Itxurak ez dira egundaino ain laster, ain barna, ain osoki, ain zabalki aldatu: nai dut, an-emenka, leen ere izan direla Picasso, Michaux, Eluard, Milhaud, Kaminsky eta olako biligarroen aitasoak; bainan au da naski mende unen seinale oar-garriena, sail guzietan tenore bertsuan sortu direla berritzaileak, elgarri esku emanez eta kasik aro berri bat jeiki-araziz.

Bainan berritasun unek ez gaitzala moxkor! Atxik begiak zabalik. Ez uste izan, oraiko ikusgarrien eretzerat, leenagoko era guziak erdainatzen aal ditugula. Ez, urbiltzekorik ere! Bizkitartean areago liteke, lillura itsu batek ets baliezazkigu gerorako ateak eta bideak.

Eguia erran, oraiko ustez, ez gira bereala ari bertze berritzapen oso bati buruz, nun jakintsunek ez daukuten sekula-santaneke zerbait asmatzen, ez baita batere fidatzeko. Zer nai den, auxe zaiku iduritzen: segur (berri direno denak eder) oraiko itxurari atxemaiten diotegu alako dirdira miresgarri bat. Beldur bat badugu aatik, gure ondokoek, urte gutirik barne, ez baitiote berritasunik ezagutuko, buluzegi, otzegi eta idorregi kausituko dauzkutela. Naiko deete eman gar, su eta arima geixago, eta ola abiatuko dira, urrundik bada urrundik, etorkizuneko bertze udaberri aberats bati buruz.

Gizon-arbolak, bizi nai badu, urtetik urtera fruitu berak emaiteko orde, bear ditu sasoin batzuez bein ere neork ez ikusi loreak ekarri.